

VAIDA LOWELL & GERDA BUTKUVIENĖ

LAIVAS, KURIO LEGENDA GYVUOJA JAU 100 METŪ

TITANIKO LIETUVIAI

Autentiškų dokumentų citatos, originalios nuskendusio TITANIKO nuotraukos, neįtikėtinos išsigelbėjusiųjų istorijos

TAUTIEČIAI, ATSIDŪRĘ AMŽIAUS KATASTROFOS ĮVYKIŲ SŪKURYJE

OBULYOS

TITANIKO

LIETUVIAI

Gerda Butkuvienė, Vaida Lowell

TITANIKO LIETUVIAI

UDK 656.6(261.1)(091)

In-13

Knygoje panaudotos nuotraukos iš

Stanley Gilinsky šeimos archyvo, JAV Kongreso bibliotekos archyvų.

Senan Molony asmeninio archyvo, Mark Barber kolekcijos, Lietuvos jūrų muziejus archyvo,

Kazimiero Montvilos rankraščio, Geoff Whitfield kolekcijos, Gary Lowell,

Gerdos Butkuvienės, Rasos Krutinienės, Anatolijaus Sagalievič, Sigitos Montvilaitės,

Dainos Pocius asmeninių archyvų.

Marijampolės Petro Kriaučiūno
viešoji biblioteka (Vytauto g. 20)
Informacijos skyrius Nr. 70
Invent. Nr. 12/2510

Priešlapiuose – *Titaniko* maršrutas

ISBN 978-609-403-329-2

© Gerda Butkuvienė, Vaida Lowell, 2012

© Viršelio dizainas, Andrius Morkeliūnas, 2012

© UAB MEDIA INCOGNITO, 2012

*Tikėjimas, kad technologija visada gali laimėti prieš gamtą,
tą balandžio naktį patyrė triuškinantį smūgį.
Tai pamoka, kurią tikriausiai kiekviena karta
turi iš naujo išmokti ir atsiminti.*

A. Ruffman

TURINYS

PRATĀRMĒ.

Tebeskęstantis (1912–2012) 11

1 SKYRIUS.

ELIEZERAS GILINSKIS – „KŪNAS NR. 47“

Mums pasisekė, kad tas laivas susidūrė su prakeiku ledkalniu,
antraip visi būtume turėjė krautis mantą į Ameriką 25

2 SKYRIUS.

BIRMOS KAPITONAS LIUDVIKAS STULPINAS:

Esame už 100 mylių, būsime su jumis 6 val. 30 min.

Titanikas: „Gerai, seni“. 81

3 SKYRIUS.

KUNIGAS JUOZAS MONTVILA

Apvaizda norėjo pasinaudoti šiuo kunigu,
kad galėtų išgelbėti šimtus sielų nuo amžinosios pasmerkties 149

4 SKYRIUS.

SIMAS BANIULIS

Kaip teko patirti, nuskendo ir mūsų Simas B., vargšelis 253

AUTORIŲ PADĖKA 282

NAUDOTŲ ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS 284

*Skiriama visiem,
dar nesusidūrusiem su savuoju ledkalniu.*

PRATARMÈ

Tebeskëstantis (1912–2012)

Mielas skaitytojau,

Šiandien yra 1912 m. balandžio 3 d. „Titanikas“ truputį po vidurnakčio atplaukia į Sautamptoną po kelionės iš Belfasto.

Iki katastrofos liko 12 dienų.

.....

Šiandien yra 1912 m. balandžio 5 d. „Titanikas“, iš pagarbos Sautamptono gyventojams, kaip tik šventusiems Didžiųjų penktadienjų, pasipuošę vėliavėlėmis ir vimpelais.^{} Tai – pirmas ir, deja, paskutinis kartas, kai jam buvo proga puoštis.*

Iki katastrofos liko 10 dienų.

.....

* Jungtinėje Karalystėje nuo XIX a. pr. Didysis penktadienis (angl. – Good Friday) buvo poilsio diena.

** Ilga siaura skelta laivo vėliava – aut. past. pagal Tarptautinių žodžių žodyną, 1985.

Šiandien yra 1912 m. balandžio 6 d. – naujokų priėmimo į darbą diena. I „Titaniką“ pradėtos krauti angliai bei kroviniai.

Iki katastrofos liko 9 dienos.

.....

Šiandien yra 1912 m. balandžio 8 d. I laivą pradėtas krauti šviežias maistas.

Iki katastrofos liko 7 dienos.

.....

Šiandien yra 1912 m. balandžio 10 d. Didžioji išvykimo diena. Vieniems „Titanikas“ – įprasta kelionė namo po atostogų. Kitiems – bilietas į Naujajį pasaulį, galimybė pakeisti savo gyvenimą.

Iki katastrofos liko 5 dienos.

.....

Šiandien yra 1912 m. balandžio 11 d. „Titanikas“ jau buvo sustojęs Sautamptono ir Šerbūro uostuose, dabar plaukia į Kvinstauną, paskutinę stotelę prieš kelią į Niujorką. Keleiviai į „Titaniką“ čia atplukdomi tendriais „America“ ir „Ireland“.

Iki katastrofos liko 4 dienos.

.....

* Plokščiadugnis krovininis uosto susisiekimo ir kitų pagalbinių darbų motorlaivis. – aut. past. pagal Tarptautinių žodžių žodyną, 1985.

Šiandien yra 1912 m. balandžio 13 d. „Titanikas“ jau nuplaukė 519 mylių. Gaunami įspėjimai apie ledkalnius.*

Iki katastrofos liko 2 dienos.

.....

Šiandien yra 1912 m. balandžio 14 d. „Titanikas“ nuo pat ryto gauna vis daugiau įspėjimų apie ledkalnius. Blogėjant oro sąlygoms „Titanikas“ susiduria su ledkalniu, ir visa kita, deja, jau yra istorija.

Pateiktos citatos – ne laiškai iš gelmių, o 2011 m. pavasarį platinti vienos internetinių *Titaniko* bendruomenių naujienlaiškiai. Visi jie pasirašyti taip: „Su didžiausiais linkejimais – Endrius Klarksonas (Andrew Clarkson), tinklapio www.titanic-titanic.org administratorius“. „Naujienos“ apie *Titaniką* vis dar užkemša elektroninį paštą, socialinius tinklalapius... *Titanikas* „tebeskolina“ pavadinimą viešbučiams, naktiniams klubams, prekybos centrams, vaikų vasaros stovykloms... *Titanikas* nepalieka be darbo kino režisierų, rašytojų, dailininkų, žurnalistų, mokslininkų, kelionių organizatorų... Reikėtų dar paieškoti aktyvesnės 100 metų sulaukusios šméklos!

* 962 kilometrus.

Regis, dėl Atlanto vandenyno nugrimzdusio Didžiosios Britanijos laivų bendrovės *White Star Line* Karališkojo pašto garlaivio *Titanikas* ramybės drumstimo rimčiausiai būtų galima „apkaltinti“ šią trijulę: Valterį Lordą (Walter Lord), 1955 m. išleidusį gausiais faktais ir liudininkų apklausomis paremtą dokumentinę knygą „A Night to Remember“ (liet. – „Paskutinė Titaniko naktis“), pagal kurią po trejų metų buvo pastatytas žinomas to paties pavadinimo filmas; Robertą Balardą (Robert Ballard), 1985 m. povandeninės ekspedicijos metu galų gale 3 775 m gylyje aptikusį į dvi dalis perlūžusio lainerio skeletą; ir, žinoma, Džeimsą Kameroną (James Cameron), 1997 m. pristačiusi vėliau Oskarais apibertą dramą „Titanikas“, kurią pažiūrėjusi visuomenė „prisiminė“ katastrofą ir ēmė iš naujo gedėti 1 517^{*} prarastų sielų.

Kiekvieno titanikas kitoks. Vieni, pažiūrėję „Titaniką“, gabena kino bilietą ant Džozefo Dosono (Joseph Dawson) (jaunuolių dailininką, plaukiantį į Niujorką, tokia pat

* V. Lordas tikslų žuvusiųjų skaičių priskyrė prie klausimų, kurie niekada nebus atsakyti iki galo. 1912 m. JAV *Titaniko* katastrofos aplinkybių tyrimo komisijos duomenimis aukų skaičius – 1 517. Analogiškos Didžiosios Britanijos komisijos duomenimis – 1 490, pasak Didžiosios Britanijos prekybos ministerijos (angl. – *The British Board of Trade*) – 1 503. Skirtinguose šaltiniuose variuoja ir bendras *Titaniko* keleivių skaičius – nuo 2 202 iki 2 230. Netikslaus *White Star Line* sudaryto lainerio keleivių sąrašo priežastys – neišbrauktos atidėjusių ar pavėlavusių į reisą keleivių pavardės, pavardžių dubliavimasis dėl kelių keleivių, plaukusiu sveitimais vardais ar priskirtų ir prie igulos, ir prie antros klasės (pvz., Tomą Endriusą lydėję septyni laivų statybos bendrovės *Harland & Wolff* inžinieriai įtraukti į abu sąrašus). Konkretnus tik išgelbėtujų skaičius – 711. Autorės projekte naudoja patikimiausiais laikomus Didžiosios Britanijos prekybos ministerijos duomenis.

pavarde kaip ir realus *Titaniko* keleivis, tačiau išgalvota biografija, suvaidino Leonardas DiCaprijas) kapo Hali-fakse, kiti karštligiškai ieško giminystės linijos su nusken-dusiais, treti ant katastrofos pakabos džiauna savo verslo planus, pavyzdžiu, siūlo šimtmečio kruizą pagal tikslų *Titaniko* kursą su *Titaniko* meniu, muzika ir pan.

Lemties grimasa: *Titanikas* tapo ne „neskėstančiu“, o „nenuskėstančiu“.

Po „Titaniko“ premjeros Lietuvoje eseistas Rolandas Rastauskas nacionaliniame dienraštyje pastebėjo: „Kine „Titanikas“ paskęsta greitai ir efektingai, gyvenime jis iki šiol tebegrimzta į dugną. Kartais – kraupioje tyloje, kartais – muzikai griežiant, o dažniausiai – bulvių traškučiams traškant“. 2004 m. viena šio projekto autorių po interviu, rengto LRT laidai „Arti. Toli“, su P. P. Širšovo okeonologijos instituto Kaliningrade povandeninių aparatu specialistu Viačeslavu Kušnikovu, dalyvavusiu jau keliose Rusijos tyrimų laivo *Akademik Keldysh* ekspedicijoje į *Titaniko* kapavietę su povandeniais aparatais *Mir1* bei *Mir2*, gavo dovanų miniatiūrinį vienkartinį puodelį su užrašytomis koordinatėmis: $41^{\circ}44' \text{ Š.}$, $49^{\circ}57' \text{ V.}$ Pasirodo, taip uždarbiauja rusai: į gylį, kuriame ilsisi *Titanikas*, nuleidžia šimtus įprasto dydžio puodelių, o šiems nuo slėgio keliskart susitraukus, flomasteriu išraito ant jų koordinates ir pardavi-

néja. Tai – vienas pavyzdžių, kaip kadaise su miesto ar net atskiro visuomenės praradimu lygintos *Titaniko* tragedijos, pasak kai kurių istorikų, parodžiusios žmogui jo vietą, nes įrodžiusios, kad jo sukurta technika nepadaro jo visagaliu, vertinimas susiaurėjo ir suplokštėjo. Ledkalnio apnuoginto žmogiškumo nuotrupos (pieno kūdikiui į skęstantį laivą sugrįžęs paimti tėvas, kurio daugiau niekas nebemate; senutė, atsisakiusi lipti į gelbėjimosi valtį be vyro; praradusiuju viltį išsigelbėti išpažinčiu klausymas iki paskutinės minutės...) dažnai pralaimi ir nublanksta prieš kuriamas sąmokslo teorijas (*Titaniką* nugramzdino ne ledkalnis, o kitas laivas; tai – tyčia suplanuotas masonų sąmokslas...), hiperbolizuotas bebaimio heroizmo apraiškas (prieš gelbédamas keleivis išgérė viskio į stiklą išidėjęs ant denio pribirusio ledkalnio nuolaužų) ar spekuliaciją kaltujų paieška (laivo kapitonas be reikalo liko bangų semiamame laive – jam reikėjo gelbėtis ir drąsiai stoti prieš teismą dėl lemiamo sprendimo nemažinti *Titaniko* greičio; laivo savininkui nederėjo išsigelbėti – jam reikėjo užleisti vietą gelbėjimosi valtyje kitam, o pačiam stoti į akistatą su vandenynu...).

Tad kam ir kodėl šis dar vienas tragedijos savinimas? Lietuvos žiniasklaidoje linksniuoja viena *Titaniku* plaukusio lietuvio – kunigo Juozo Montvilos – pavardė. Tačiau šaltiniuose užtinkamos ir Ignalinos šaltkalvio Eliezero Gi-

linskio (Gilinsky), ir Simo Baniulio iš Sūduvos pavardės. Įdomu, kad didžiausio pasaulyje transatlantinio garlaivio krovinių skyriuje pirmosios ir paskutinės jo kelionės metu gulėjo ir maišai su lietuviškais laikraščiais, ir Antano bei Jono Juškų „Dainos“. Be to, mažai kam žinoma, kad pirmasis Lietuvos jūrų kapitonas Liudvikas Stulpinas, šaltą 1912 m. balandžio 14-osios naktį skrodęs Atlantą „Rusijos Rytų Azijos laivininkystės bendrovės“ garlaiviu *Birma*, vienas pirmųjų atsiliepė į grimztančio lainerio pagalbos šauksmą. (Beje, „lietuviškas“ ryšys su *Titaniku* turi ir šiuolaikinę tąsą: Holivudo filmų „Titanikas“ ir „Gelmių vaiduoklis“ (*Ghost of the Abyss*) filmavimo komandos narė yra Gig (Giedra) Račkauskas; Skriaudžių buities muziejaus direktorius Pijus Brazauskas kaupia medžiagą apie *Titaniką*, planuoja rengti parodą). Minint tragedijos šimtmetį norisi suasmeninti pusantro tūkstančio nuskendusiųjų statistiką, atidžiau patyrinėti beveidės antros ir trečios klasės keleivių lemtį (daugiausia informacijos yra likę apie pirmos klasės keleiviaus, kurių ir išsigelbėjo daugiausia), prisiminti ir pagerbti tuos, kurių giminaičiai Lietuvoje net neturėjo galimybės supilti jiems kapo.

Šiuolaikinis santykis su *Titaniku* neturėtų sutilpti į minėtą vienkartinį puodelį ar bilietą į po visą pasaulį keliaujančią tūkstančių iš gelmių ištrauktų daiktų parodą *Titanic: Artifact Exhibition*. Bilietą, kuris, beje, yra *Tita-*

niko keleivio bilieto kopija su realiu jo vardu ir pavarde, išeinant galima pasitikrinti, ar tau kliuvo išsigelbėjusio, ar nelaimėlio dalia...

Idėją projektui padiktavo domėjimas *Titaniko* istorija, medžiagos tematiniams straipsniams rinkimas ir publikavimas, galimybė patyrinėti JAV ir Lietuvos XX a. pr. spaudą, gausią literatūrą apie *Titaniką*, JAV archyvus, marinistines ekspozicijas, unikali pažintis su išlikusiais rankraščiais, ryšiai su E. Gilinskio, J. Montvilos, L. Stulpino giminių. Surinkta medžiaga pateikiama su rakursais į *Titaniko* statybos, kelionės, įgulos ir keleivių, aukų laidojimo istoriją. Deja, kai kurie duomenys jau ištirpę šimtmečio atmintyje, todėl pateikti kaip hipotezės ar retoriniai klausimai. Galbūt jie pasitarnaus kitiems, ieškosiantiems atsakymų. Skeptikai teisiklauso į titanikišką liudijimą apie sugebėjimą likti Žmogumi akistatoje su ledkalniu.

Dokumentiniame filme *Ghost of the Abyss* nuskamba citata: „*Titanikas* tapo scena, kurioje esantiems Dievas pasakė: „Turite 2,5 valandos suvaidinti savo gyvenimo pabaigą. Kuo tapsite – didvyriu ar bailiu?“ Deja, po šimto metų, 2012 m. sausio 13 d. Viduržiesio jūroje įvykusi italų kruizinio laivo *Costa Concordia* su 4 tūkst. keleivių avarija parodė, kad „vaidmuo“ liko tinkamai neišmoktas: italų laivo kapitonas pirmasis pa-

liko skęstantį lainerį, vyrai neužleido moterų ir vaikų į gelbėjimosi valtis... Tad ne be reikalo ne tik *Titanikas*, bet ir kiti panašūs įvykiai gali būti laikomi moraliniu visuomenės kompasu, kolektyvinės žmonijos sąmonės apraiška.

P. S. „*Titaniko lietuvius*“ vargu ar būtų galima laikyti istoriniu leidiniu. Veikiau istorine publicistika ar populiarėja istorija, kuriai, kaip teigė Stivenas Bilas (Steven Biel) studijoje apie *Titaniką Down with the Old Canoe*, būdingas subjektyvumas ir emocionalumas (vien ką reiškia legendiniu laivu plaukusiu lietuvių giminaičių tebejaučiama gėla ar net kaltės jausmas, vienos kartos kitai kartai pasakojamą prisiminimą pagražinimas), neakademinė procesų ir faktų interpretacija. Autorės tiki, kad kitaip ir negali būti, kai kalbama apie skaudžią socialinę dramą, virtusią vienu didžiausiu XX a. mitu.

Subjektyvumo nebuvo įmanoma išvengti, nes, kaip pastebėjo ir kiti *Titaniko* istorijos tyrėjai, išlikę liudininkų parodymai – tai daugiau nei 700 skirtingu patirčiu kompleksas. Net tie autorai, kurie turėjo galimybę remtis tiesioginiais ir pirminiais šaltiniais, t. y. bendrauti su dar gyvais įvykio dalyviais, susidūrė su kartais visiškai priešinga detalių interpretacija: vieni

girdėjo keturis sprogimus, kiti dievagojos, kad laivas grimzdo tyliai ir švelniai, vieni galėjo prisiesti, kad matė, kaip nusišovė kapitono padėjėjas, kiti tvirtino, kad jam sveikut sveikuteliui dar moavo iš gelbėjimosi valties, ir t. t. Ką jau kalbėti apie kai kurių keleivių intencijas kryptingai pateikti faktus siekiant savo įvaizdžio išsaugojimo ar kitų tikslų. Autorės, siekdamos atidos visiems šaltiniams ir žinomoms asmeninėms keleivių istorijoms, daugiausia rēmėsi JAV ir Didžiosios Britanijos *Titaniko* katastrofos aplinkybių tyrimų komisijų dokumentais. Leidinyje nesutampantys faktai negretinami priešpriesinos principu, iš konteksto neeliminuojami nepatvirtinti, tačiau iš lūpų į lūpas perduodami kone legendiniai virtę pasakojimai, nes, kaip rašė V. Lordas, legendos (kaip ir vadinamosios legendų „prie blandos zonas“) yra didžių įvykių dalis, ir jos savo misiją atlieka tada, kai padeda išlaikyti įvykį gyvą atmintyje.

P. S. S. Leidinyje įgyvendinta ir, regis, neįgyvendinama – istorija baigiasi ne *Titaniko* nugrimzdimu, o jo išplaukimu į Niujorką. Besikratantieji tokios iliuzijos gali pradėti skaityti nuo paskutinio skyriaus ir judėti į neišvengiamą pražūtį Atlanto gelmėse. Tačiau autorės siūlo bilietą „liuksusiniu“ laivu į Naujajį pasaulį kartu su kitais 2,2 tūkst. keleivių.

Šiandien yra 1912 m. balandžio 15 d. Vis aiškiau, kad įvyko didelė tragedija, nusinešusi daug gyvybių. „Carpathia“ nuplaukia į nelaimės vietą ir išgelbėja sėdinčius gelbėjimosi valtyse. Visi kiti jau praryti šalto ir tamsaus Atlanto vandenyno.

.....

Šiandien yra 1912 m. balandžio 20 d. I nelaimės vietą atplaukė „White Star Line“ bendrovės pasamdytas laivas „Mackay-Bennett“ ieškoti žuvusiųjų kūnų. Veliau buvo pasamdyti dar trys laivai: „Algerine“, „Minia“ ir „Montmagery“. Visi jie surado apie 300 skenduolių.

Tesiils ramybėje,

Autorės

Butkuvienė, Gerda

In-13 *Titaniko lietuviai* / Gerda Butkuvienė, Vaida Lowell. – Kaunas : Obuolys [i.e. MEDIA INCOGNITO, 2012]. – 286, [2] p. : iliustr., [8] iliustr. lap.

Bibliogr.: p. 284–287.

ISBN 978-609-403-329-2

Titanikas – žymiausias pasaulyje laivas, kurio tragiškas likimas dar ir dabar kaitina visuomenės, filmų kūrėjų ir rašytojų vaizduotę. Nors *Titaniką* vandenyno bangos pasiglemžė prieš šimtmetį, beveik nenagrinėtas faktas, jog tarp daugiau nei 1 500 tą naktį žuvusių keleivių – trys lietuviai. Šioje knygoje rasite daug įdomių ir negirdėtų faktų, apie kuriuos kituose šaltiniuose dažniausiai nutylima.

UDK 656.6(261.1)(091)+656.6(474.5)(093.3)

**Gerda Butkuvienė, Vaida Lowell
TITANIKO LIETUVIAI**

Redagavo Stanislava Šatkutė

Tekstą tvarkė Raimonda Kavaliauskienė

Viršelį kūrė Andrius Morkeliūnas

Maketavo Daiva Širvaitienė

18 sp. l. Užsakymas Nr.

Išeido OBUOLYS®

(OBUOLYS yra registruotas leidybinis ženklas,
kurį pagal sutartį naudoja UAB MEDIA INCOGNITO)

Butrimonių g. 9, LT-50220 Kaunas

knygos@obuolys.lt | www.obuolys.lt

- Akcijos ir nuolaidos
- Nemokamas katalogas
- Knygų išstraukos

Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė“,
Vakarinis aplinkkelis 24, LT-48184 Kaunas

Titanikas – žymiausias pasaulyje laiv

In -13

dar ir dabar kaitina visuomenės, filmų kūrėjų ir rasytojų vaizduotę. Nors *Titaniką* vandenyno bangos pasiglemžė prieš šimtmetį, beveik nenagrinėtas faktas, kad tarp daugiau nei 1 500 tą naktį žuvusių keleivių – trys lietuviai.

Sukurta daugybė katastrofos ekranizacijų, kurios dažniausiai baigiasi epizodu, kai gelbėjimosi valtyse susispieš žmonės sulaukia pagalbos. Šioje knygoje rasite daug įdomių ir negirdėtių faktų, apie kuriuos filmuose dažniausiai nutylima:

- ⊕ Kas vyko *Titaniku* nuskendus?
- ⊕ Koks lietuvių, keliavusių šiuo laivu, likimas?
- ⊕ Kokia *Birmos* kapitono Liudviko Stulpino, tą naktį plaukusio į pagalbą *Titaniku*, istorija?
- ⊕ Ant kokio žuvusio keleivio kapo nevysta gėlės ir nuolat paliekami kino bilietai?
- ⊕ Kodėl vienas laivas po šios tragedijos vadintas „mirties laivu“?
- ⊕ Kas 14 metų iki laivo nuskendimo mistiškai išpranašavo liūdną *Titaniko* baigtį?

Įspūdingos povandeninio laivo-kapsulės *Mir* įgulos narių darytos nuskendusio *Titaniko* nuotraukos, autentiški dokumentai, negirdėti istoriniai vingiai – *Titaniko* lietuvių istorijos prikaustys dėmesj ir leis sužinoti stulbinančių faktų apie legendą virtusį laivą,

Gerda Butkuvienė – žurnalistė (30 m., Lietuva). Bendradarbiavo su *Versus*, *The Vienna Review*, buvusi *Ekstra*, *Istorijos*, *delfi.lt* bendradarbė, LRT laidos *Arti.Toli* bendraautorė.

Vaida Lowell – žurnalistė (30 m., JAV). Multimedijos studijos *Chasing the Sun* viena įkūrėjų, trumpametražių vaizdo projektu *7 Dienos*, *Frederick Lynch* autorė, anksčiau bendradarbiavo su *TV3*, *Aukštaitijos* televizija, *Panerėžio balso*, *Universitas Vilnensis* redakcijomis.

ISBN 978-609-403-329-2

9 786094 033292

f facebook.com/obuolys.lt

- Akcijos ir nuolaidos
- Nemokamas katalogas
- Knygu ištraukos

